

مفاهیم و رویکردهای بنیادی نظام قضایی ایران

تألیف:

دکتر سعید مسلمان

نشر علوم اجتماعی

سرشناسه	: دهقان، سعید، ۱۳۳۸-
عنوان و نام پدیدآور	: مفاهیم و رویکردهای بنیادی نظام قضایی ایران / گردآوری و تدوین سعید دهقان.
مشخصات نشر	: تهران: نشر علوم اجتماعی، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	: ۲۰۲ ص.
شابک	: 978-600-95802-9-3
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۱۹۷-۲۲۰.
موضوع	: فقه قضائیه -- ایران -- تاریخ
موضوع	: Judicial power -- Iran -- History
موضوع	: فقه قضائیه -- ایران -- قوانین و رویه‌ها
موضوع	: Judicial power -- Iran -- Rules and practice
موضوع	: قضاوت -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام
موضوع	: Judgment -- Religious aspects -- Islam
رده بندی کنگره	: ۱۳۰۵ ۲۶۱۳/د۹ KMH
رده بندی دیویی	: ۲۷/۵۰۱۳
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۵۲۴

مفاهیم و رویکردهای بنیادی نظام قضایی ایران

adehgan1348@gmail.com

♦ تألیف: دکتر سعید دهقان

♦ ناشر: علوم اجتماعی

♦ صفحه‌آرا: سید مهدی تقوی

♦ چاپ اول: ۱۳۹۵

♦ تیراژ: ۳۰۰ نسخه

♦ قیمت: ۱۲۰۰۰۰ ریال

نشانی نشر: تهران، میدان انقلاب، ابتدای جمالزاده جنوبی، کوچه دانشور، پلاک ۵، واحد ۵، تلفن: ۴-۶۶۹۰۳۰۴۳

کلیه حقوق اثر متعلق به نشر علوم اجتماعی است و هرگونه انتشار مطالب آن بدون کسب اجازه ناشر غیرمجاز است.

فهرست مطالب

مقدمه ----- ۱۱

فصل اول: تاریخچه و مفهوم شناسی نظام قضایی ----- ۱۳

۱-۱. تاریخچه نظام قضایی ----- ۱۵

۱-۱-۱. نظام قضایی در ادوار گذشته تاکنون ----- ۱۵

۱-۱-۲. نظامهای قضایی و حقوقی عمده در جهان ----- ۱۸

۱-۱-۳. نظام های رسیدگی قضایی در ایران ----- ۲۴

۲-۱. مفهوم شناسی اصطلاحات مرتبط با نظام قضایی ----- ۳۳

۲-۱-۱. مفهوم لغوی قضا و قاضی ----- ۳۳

۲-۱-۲. مفهوم لغوی قاضی ----- ۳۴

۲-۱-۳. مفهوم نظام ----- ۳۷

۲-۱-۴. مفهوم نظام قضایی ----- ۳۸

۲-۱-۵. مفهوم اداره امور نظام قضایی ----- ۳۸

۲-۱-۶. مفاهیم و تعاریف مدیریتی اداره امور نظام قضایی ----- ۳۸

۲-۲-۱. ۱-۶-۲-۱. دکترین ----- ۳۹

۲-۲-۲. ۲-۶-۲-۱. اهداف ----- ۴۱

۲-۲-۳. ۳-۶-۲-۱. سیاست ----- ۴۲

۲-۲-۴. ۴-۶-۲-۱. برنامه ریزی ----- ۴۴

۲-۲-۵. ۵-۶-۲-۱. هدایت ----- ۴۶

۲-۲-۶. ۶-۶-۲-۱. سازماندهی ----- ۴۸

۲-۲-۷. ۷-۶-۲-۱. هماهنگی ----- ۵۰

۲-۲-۸. ۸-۶-۲-۱. پیاده سازی و اجرا ----- ۵۱

۲-۲-۹. ۹-۶-۲-۱. نظارت و ارزیابی ----- ۵۲

فصل دوم: ساختار و تشکیلات قوه قضائیه جمهوری اسلامی ایران

- ۵۷- ۱-۲. رابطه قوه قضائیه با سایر قوا در نظام ج.ا.
- ۵۹- ۲-۲. ستاد مرکزی قوه قضائیه
- ۶۰- ۳-۲. دیوان عالی کشور
- ۶۳- ۴-۲. دادسرا و دادگاه انتظامی قضات
- ۶۴- ۵-۲. دیوان عدالت اداری
- ۶۵- ۶-۲. مراجع عالی در امور کیفری و مدنی
- ۷۱- ۷-۲. نهاد شبه قضایی داوران
- ۷۱- ۸-۲. سازمان ها و تشکیلات وابسته به قوه قضائیه
- ۷۳- ۹-۲. نهادها و اشخاص مرتبط با قوه قضائیه

فصل سوم: رویکردشناسی نظام قضایی ایران

- ۷۷- ۱-۳. برخی رویکردهای قرآنی و روایات به مفهوم قضا، نظام قضایی
- ۷۷- ۱-۱-۳. مفهوم قضا از نظر قرآن کریم
- ۷۸- ۲-۱-۳. مفهوم قضا در اصطلاح شرع
- ۷۹- ۳-۱-۳. اقسام قضاوت
- ۸۰- ۴-۱-۳. انواع جرایم و مجازاتها
- ۸۰- ۵-۱-۳. شرایط قاضی از نظر اسلام
- ۸۱- ۶-۱-۳. انواع قاضی از نظر اسلام
- ۸۱- ۷-۱-۳. ضرورت قضاوت در اسلام
- ۸۳- ۸-۱-۳. ماهیت نظام قضایی اسلام
- ۸۷- ۹-۱-۳. نظام قضایی از منظر قرآن کریم
- ۹۰- ۲-۳. رویکردهای ولایت فقیه به امور قضایی
- ۹۰- ۱-۲-۳. برخی گفتمان امام خمینی (ره) در خصوص قوه قضائیه و نظام قضایی
- ۹۶- ۲-۲-۳. برخی گفتمان رهبری انقلاب در رابطه با نظام قضایی
- ۱۱۲- ۳-۲-۳. رویکردهای مرتبط با تدابیر و ابلاغیه های امام خمینی (ره)

- ۴-۲-۳. رویکردهای مرتبط با تدابیر و ابلاغیه های رهبری انقلاب ----- ۱۱۴
- ۵-۲-۳. محورها و رویکردهای قانون اساسی و سایر اسناد بالادستی ----- ۱۱۵
- ۱-۵-۲-۳. محورها و رویکردهای قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در حوزه نظام قضایی ----- ۱۱۵
- ۲-۵-۲-۳. محورها و رویکردهای نظام قضایی در اسناد بالادستی ----- ۱۲۵
- ۱-۲-۵-۲-۳. جایگاه قوه قضائیه در افق چشم انداز جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۴۰۴ هجری شمسی ----- ۱۲۵
- ۲-۲-۵-۲-۳. سیاست های کلی قضائی ابلاغی از سوی رهبری ۸۱/۷/۲۸ ----- ۱۲۸
- ۳-۲-۳. سیاست های کلی قضائی پنج ساله ابلاغی از سوی رهبری ۱۳۸۸/۹/۲ ----- ۱۲۹
- ۴-۲-۳. سیاست های کلی قضائی توسعه امور حقوقی و قضائی ابلاغی از سوی رهبری ۹۴/۴-۱۳۰ ----- ۱۳۰
- ۵-۲-۵-۲-۳. امور قضائی در برنامه پنج ساله دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ----- ۱۳۱
- ۶-۲-۵-۲-۳. امور قضائی در برنامه پنج ساله سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ----- ۱۳۲
- ۷-۲-۵-۲-۳. امور قضائی در برنامه پنج ساله چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ----- ۱۳۴
- ۸-۲-۵-۲-۳. امور قضائی در برنامه پنج ساله پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ----- ۱۳۸

فصل چهارم: تجارب نظام قضائی بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ----- ۱۵۱

- ۱-۴. شرح تجارب صریح نظام قضائی ----- ۱۵۳
- ۲-۴. وضعیت نظام قضائی در دهه اول انقلاب اسلامی و پس از آن ----- ۱۶۴
- ۱-۲-۴. نظام قضائی در ده سال اول انقلاب اسلامی ----- ۱۶۴
- ۱-۱-۲-۴. دادگاههای انقلاب اسلامی ----- ۱۶۴
- ۲-۱-۲-۴. شورای عالی قضائی ----- ۱۶۵
- ۳-۱-۲-۴. تحول در قوانین ----- ۱۶۶
- ۴-۱-۲-۴. جذب قضات ----- ۱۶۷
- ۵-۱-۲-۴. دادرسی ----- ۱۶۷
- ۱-۵-۱-۲-۴. دادگاههای صلح ----- ۱۶۷
- ۲-۵-۱-۲-۴. دادگاه مدنی خاص ----- ۱۶۸
- ۳-۵-۱-۲-۴. دادگاههای عالی ----- ۱۶۸
- ۴-۵-۱-۲-۴. دادگاههای خاص ----- ۱۶۸

۱۶۹	۲-۲-۴. نظام قضایی از ۱۳۶۸ (زمان تغییر قانون اساسی) تاکنون
۱۶۹	۱-۲-۲-۴. ریاستی شدن نظام قضایی کشور
۱۷۰	۲-۲-۲-۴. تشکیل دادگاههای عمومی و انقلاب (انحلال دادرها)
۱۷۰	۳-۲-۲-۴. ایجاد شورای حل اختلاف
۱۷۱	۴-۲-۲-۴. تخصصی شدن برخی مراجع رسیدگی کننده
۱۷۲	۵-۲-۲-۴. احیاء دادرها
۱۷۳	۶-۲-۲-۴. الکترونیکی شدن برخی امور قضایی
۱۷۴	۲-۱-۴. تهیه و تدوین لوایح و اجرای قوانین جدید

فصل پنجم: بررسی و مقایسه رویکردهای برخی از کشورها در دو نظام حقوقی-قضایی جهان — ۱۷۵

۱۷۷	۱-۵. نظام قضایی انگلستان
۱۸۲	۲-۵. نظام قضایی هلند
۱۸۶	۳-۵. نظام قضایی عربستان سعودی
۱۸۹	۴-۵. نظام قضایی آلمان
۱۹۷	فهرست منابع و مآخذ

در آیه ۲۵ سوره حدید آمده است: لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ؛ یعنی ما پیامبرانمان را با دلیل‌های روشن فرستادیم و با آنها کتاب و ترازو، را نیز نازل کردیم تا مردم به عدالت عمل کنند و آهن را که در آن نیرویی سخت و منفعتی برای مردم است فرو فرستادیم، تا خدا بداند چه کسی به دادد، او و پیامبرانش را یاری می‌کند زیرا خدا توانا و پیروزمند است. آیه بالا مؤید این موضوع است که خداوند پیامبران خود را برای برقراری عدل و در نهایت سعادت بشر فرستاده است.

در دین مبین اسلام و در فقه شیعه که منبعث از روایات و گفتار بزرگان دین است، به مسئله قضا و منصب قضاوت تاکید بسیار شده است. در قانون اساسی جمهوری اسلامی مسئله قضا در رابطه با پاسداری از حقوق مردم در خط حرکت اسلامی به منظور پیشگیری از انحرافات موضوعی در درون است اسلامی امر حیاتی شمرده شده. از اینرو ایجاد نظام قضایی بر پایه عدل اسلامی و متشکل از نهادهای عادل و آشنا به ضوابط دقیق دینی پیش‌بینی شده است. (گلدوزیان، ۱۳۸۶: ۸)

در گفتمان ولایت فقیه گسترش عدالت همواره مورد توجه بوده و مسئولان قضایی را به اجرای عدالت و احقاق حقوق مردم توصیه نمودند. امروزه نظام قضایی کشور دارای تشکیلات متعدد شکلی و ماهوی است و رسیدگی‌های محاکم نیز در قالب موارد فوق انجام می‌گیرد. ضمن اینکه سازمان‌های تابع قوه قضاییه نیز به عنوان بخشی از نظام قضایی دارای وظایف خطیر و بزرگی در سیستم قضایی کشور است. در حال حاضر در جهان دو نظام حقوقی و قضایی غالب تحت عناوین کامن لویا انگلیسی - آمریکایی و

حقوق نوشته^۱ یا رومی - ژرمنی (شیروی، ۱۳۸۵: ۱۹۶) وجود دارد و نظام قضایی کشورها نیز غالباً بر اساس این دو و یا ترکیبی از دو نظام مذکور رفتار می‌نماید ضمن اینکه در رسیدگی‌هایی قضایی نیز از روشهای تفتیشی و اتهامی و یا توأمان استفاده می‌گردد؛ به عنوان مثال قانون مجازات انگلستان اساساً بر مبنای رویه قضایی و عرف‌های مورد تأیید دادگاهها ایجاد شده و تحول می‌یابد و نظام حقوقی کامن لوی انگلیس از این دو خواسته ایجاد می‌شود. اما نظام قضایی اسلامی به ویژه فقه شیعه یک نظام قضایی منحصر به فرد است که از منابع ارزشی حکومت اسلامی یعنی غالباً از قرآن کریم، روایات و احادیث ائمه اطهار و بزرگان دین به منظور سعادت مردم نشأت می‌گیرد.

به طور کلی در این کتاب ابتدا تاریخچه نظام قضایی و مفاهیم مرتبط با آن، ساختار و تشکیلات قضایی کشور رویکردهای حاکم بر نظام قضایی و تجارب حاصله از آن مورد بررسی قرار گرفته و در نهایت رویکردهای برخی از کشورها به طور مقایسه‌ای در حوزه قضایی و حقوقی ذکر می‌گردد.

1 Written Law

2 Closs and Jones